

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

"לְדוֹרוֹת" סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל

שאלון לרישום קורות ניצולי השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית וחינוכית. אוסף הסיפורים מפורסם באתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: ברזלי	שם פרטי: בנימין
-----------------	-----------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה
במידה והשאלה אינה נוגעת אלייך, אין צורך לענות עליה

שם משפחה איתו נולדתי: ורטייהמר		בלועזית Wertheimer	
שם פרטי איתו נולדתי: אנדרש		בלועזית Andras	
שנת לידה: 1933		מין: זכר	
עיר לידה: דברצן		בלועזית Debrecen	
שם פרטי ושם משפחה של האב: שנדור ורטייהמר		שם פרטי ושם נעורים של האם: רוזי – רוזה שטיינר	
מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: דברצן		בלועזית Debrecen	
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: (יסודי, תיכון, אוניברסיטה, ישיבה) השכלה יסודית		מקצוע לפני המלחמה: (תלמיד, סנדלר, מורה)	
מקומות מגורים בתקופת המלחמה: (שם העיר או האזור ושם הארץ)		ארץ המגורים: הונגריה	
במידה והיית בגטו, ציין את שמו: דברצן		בלועזית Debrecen	
במידה והיית במחנה עבודה או מחנה ריכוז, ציין את שמו: שטרסהוף		בלועזית Strshuf	
המקום בו נודע לך כי הנך אדם חופשי:		תאריך השחרור: אפריל 1945	
במידה והיית במחנה עקורים ציין את שמו (מחנות פליטים שהוקמו לאחר המלחמה בעיקר באוסטריה, גרמניה ואיטליה)		ציין מקום אליו חזרת לאחר השחרור: דברצן	
במידה והיית במחנות מעצר בקפריסין, ציין ממת' עד מת'		שנת עליה: 1949	
		במידה ועלית באנייה, ציין את שמה: אוניית "עצמאות"	

אנא ספרי/י על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: הבית בו גדלת, בית הספר, חברי ילדותך; במה עסקו הוריך, המשפחה המורחבת, חגים ומאכלים)

נא לכתוב בגוף ראשון

נולדתי בדברצן, עיר גדולה במזרח הונגריה, ב-1933. הבן השלישי למשפחה, אחי הבכור נפטר בהיותו תינוק. ילדותי עברה עלי בנעימים, מוקף באהבה רבה. אבי ניהל חנות הלבשה גדולה - עבודה טובה ומכובדת. גם אמי עבדה קצת, כדי שיוכלו לתמוך בשתי אמהותיהם האלמנות. חיי המשפחה שלנו התנהלו בשלווה ובהרמוניה. לאמי היו שלוש אחיות ולאבי היו חמישה אחים - הייתי פוגש אותם מדי קיץ, אצל סבתי, בעיירת הולדתו של אבי, במזוקובשד. MEZOKOVESD גרנו בשכירות בדירה בת שני חדרים ומטבח, שהייתה שייכת לאיכר עשיר. השירותים היו בחצר - משותפים לכל הבית.

באזור מגורנו, גרו רוב יהודי העיר כ-12,000 נפש. בית הכנסת היה במרחק קצר מביתנו, ליד בית הכנסת היה בית ספר יסודי יהודי, השכן שלנו, מעבר לחומת החצר, היה הרב של העיר. הורי השתייכו לזרם "הסטאטוס קוו", שהיה ליברלי מאד ולא נדרשנו להקפיד על הצווים המחמירים של הדת. ידעתי שאני יהודי, אבל קודם כל ראיתי את עצמי הונגרי נאמן למולדתו המדיינית. בשנותיה האחרונות של אמי היה לי וויכוח אתה, אם שמרנו בבית על כשרות. היא טענה שכן ואילו לי לא זכור כל הפרדה של כלי האוכל, שמירת רווח זמן בין אכילת חלב לבשר וכו'.

אבא נהג ללכת מדי יום שישי לבית הכנסת, זאת הייתה יותר חובה חברתית, מאשר דתית. בכל ימי חיי, זכורה לי מריבה אחת יחידה בין הורי. אבי עיטן סיגריה ברחוב, ביום שישי, אחרי צאתם מבית הכנסת. אימא העירה לו "רואים אותך מעשן בשבת" אבי אמר, "זה בסדר, כולם עושים את זה." כשהגיעו הביתה, צעקו אחד על השני. שוב - אימא לא התלוננה על חילול השבת, אלא על פגיעה בקוד החברתי.

נא ספרי/י על קורותיך בזמן המלחמה

(גירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים במחתרת, השתתפות בבריחה או בהתנגדות, האנשים שהיו בסביבתך בגטו או במסתור, במי נעזרת או אולי למי עזרת):

בהונגריה נחקקו חוקים אנטי-יהודיים כבר ב-1937. נומרוס קלאוזוס, הגבלות על העסקת יהודים במוסדות ציבור ועוד. אחר כך, ידענו, שמתנהלת מלחמה, רחוק מאתנו, אבל היא נגעה לנו, כשאבי גויס בנובמבר 1943 ל"פלוגות עבודה", שהיו למעשה יחידות של עובדי כפייה יהודיים, בשירות הצבא ההונגרי. בתחילת 44, אבא בא לבקר בבית, אני זוכר, שהוא עשה קרחת, זה מאד ריגש אותי. מעבר לביקור הזה - לא ידענו מה קורה איתו, לא ידענו איפה הוא נמצא וגם הוא לא ידע מה קורה איתנו. בדיעבד הסתבר שהיה עם הצבא ההונגרי בחזית ביוגוסלביה. הוא היה שם קרוב לשנה ואז שוחרר, אינני יודע איך - וחזר בסוף שנת 1944 הביתה. הוא חזר לדברצן ולא היה לו מושג מה קורה אתנו הוא רק ידע, מהשכנים ההונגריים, שגירשו אותנו מחוץ למדינה.

במרץ 1944 הייתי כמעט בן אחד עשרה, כשהמלחמה הגיעה לתודעתנו. הצבא הגרמני פלש להונגריה. מיד עם בואם הוטלו גזירות על היהודים. קודם כל היה עלינו לתפור מגן-דוד צהוב על בגדינו, אסור היה לצאת לרחוב ללא סימון זה. השלב השני היה הגטו. חסמו בחומות-עץ, את הרחובות המובילים לאיזור שלנו. יהודים, שגרו מחוץ לאזור זה, נצטוו לעבור לשם ואילו אנחנו, פינינו להם מקום בדירות שלנו. הצטופפנו שלושתנו בחדר אחד, המטבח והשירותים היו משותפים לשלוש משפחות, אבל החיים, עדיין היו נסבלים.

כעבור שבועות אחדים צעדנו, בשורה ארוכה, במשך כשעתיים אל מחוץ לעיר. על המדרכות עמדו אנשים והביטו במצעד העגום הזה, חלקם קיללו אותנו, ירקו עלינו והביעו שמחה, ש"סוף סוף נפטרים מהיהודים". הצעידה הסתיימה בבית-חרושת ללבנים, שהיה בפאתי העיר. היו למקום הזה שני יתרונות: ראשית, בשטח רחב ידיים ניצבו שורות ארוכות של סככות, על עמודי עץ ועליהם גג רעפים. ישנו תחת סככות אלה. שנית, סמוך לבית החרושת ללבנים, היו מסילות ברזל. שהינו שם ימים אחדים, כל

משפחה, מכונסת בפניה של אחת הסככות. מים היו בברזים, בין הסככות, אבל מזון לא קיבלנו. אכלנו את המעט, שהבאנו מהבית. לאחר כמה ימי שהות בבית החרושת, החלו להגיע הרכבות. ביום השני, הגיע תורנו לעלות. כשהקרן היה מלא, ביקשנו מהז'נדרמים, שיחדלו להעלות אנשים נוספים לקרון. אבל הם דחסו ודחסו עוד אנשים, עד שבקושי היה מקום לעמוד בתוך הקרון – אז נעלו את דלתות הקרון בטריקה רועמת. לא ידענו על ההשמדה (אף שכבר היו שמועות, אבל לא רצינו להאמין). אני בודאי לא ידעתי, אך נראה לי שגם אמי לא ידעה. אמרו לנו לעלות לרכבות ועלינו, לא הייתה הרגשה שלוקחים אותנו להשמדה.

הרכבת נסעה צפונה ואחרי יום של נסיעה איטית מאד, עצרה באחת התחנות למשך הלילה. הושטנו סירים, דרך החלונות המסורגים בתיל דוקרני וביקשנו מהעוברים והשבים, שיביאו לנו מים – ברוב המקרים האנשים לקחו את הסירים ונעלמו אתם. אחרי נסיעה של ארבעה ימים, הרכבת נעצרה בשדה פתוח, הדלתות נפתחו, אור מסנוור ואוויר צח חדרו אל צחנת הקרון. ציוו עלינו להשליך את הגוויות של האנשים שנפטרו במהלך הנסיעה, לצד המסילה - בלי לרדת מהרכבת. פעם ראשונה בחיי, ראיתי אנשים ללא רוח חיים. הייתי מזועזע ומבוהל מהמראה. בלילה גשום ואפל, כשאורות ווינה כבויים, מפחד ההפצצות האוויריות, צעדנו שעות ארוכות, מותשים מתלאות המסע ברכבת, ברחובות הריקים מאדם של העיר אל מחנה המיון. לאחר ביצוע הרישומים המדוקדקים, נצטוונו להיכנס למקלחות החיטוי. נשים לחוד וגברים לחוד.

העמידו אותנו בתור של הגברים וביקשו את הסבא הזקן של בני-דודי, שישמור עלינו במקלחות. הנשים והילדות עמדו בתור של הנשים. אימא הביטה בי בתור הנפרד ועיניה התרוצצו בדאגה ואז, פרצה פתאום משורות הנשים, אחזה בחוזקה בזרועי וסחבה אותי אתה אל התור שלהן. "אני לא מוציאה אותנו מהידיים שלי" אמרה לכולם בהתרגשות.

הכניסו אותנו לאולם גדול מאד וציוו עלינו להתפשט. עמדתי שם ילד קטן ומפוחד, כשסביבי מאות נשים עירומות מכף רגל עד ראש. בחוץ, הייתה מהומת אלוהים, קולות של הפצצות מהאוויר ואש אנטי אווירית מהקרקע, רעמו בעוצמה. ואני ילד קטן, בין מאות נשים עירומות – לא ידעתי את נפשי מרוב בלבול, פחד ומבוכה. כשיצאנו מהחיטוי, חיפשנו את הסבא הזקן של בני דודי, בין מעט הגברים, שנשארו שם, אך עקבותיו נעלמו לתמיד. עד היום, איננו יודעים מה עלה בגורלו, מצמרר לחשוב מה היה קורה, אילו נשארו בהשגחתו. למחרת, עם שחר, נסענו אל העיירה שטראסהוף איזור מיוער מצפון-מזרח לבירה. קיץ וסתיו וחורף עברו עלינו במחנה שעמדו בו כ-20 צריפים, בהם שיכנו כ-500 יהודים. המחנה עמד בלב יער אורנים ירוק ושל, שהתכסה במעטה שלג כבד בימי החורף.

קיץ וסתיו וחורף, היה עלינו להשכים קום, בטרם זריחת השמש, להסתדר בשורה ארוכה, לפני שער היציאה ולצעוד במשך שעה וחצי עד למקום עבודתנו – שדה תעופה צבאי בבנייה. רוב הימים, למעט כמה ימי שמש בקיץ, היה לנו קר. בחורף קור אימים, בסתיו ובאביב, קור נסבל. ליד המחנה הקטן של היהודים, היה מחנה ענק ובו עובדי-כפייה ושבווי מלחמה רוסיים ופולנים. היהודים עבדו יחד אתם בבניית שדה התעופה. השבוים הרוסיים גילו אהבה מהולה בגעגועיהם, כלפי הילדים. הם הציפו אותנו בדברי חיבה, בגרמנית משובשת, הביאו לנו דברי מתיקה צנועים, צעצועי-עץ, שגילפו באולרים, מחתיכות עץ וצבעו אותם בצבעים עליזים.

בתחילה גם אנחנו, הילדים עבדנו כל היום, כמו המבוגרים. אך לאט לאט הניחו המפקדים, לילדים ואנחנו נשארו במחנה, ללא השגחת מבוגרים, יחד עם הזקנים התשושים והחולים. התרוצצנו בין הצריפים העלובים, מחפשים פעילות מרגשת, מציקים לכל מי שהיה במחנה, הזקנים והתשושים. היינו מוכי כינים, לא התרחצנו ימים רבים, בגלל הקור הנורא, המים הקפואים והיעדר כל אפשרות לחמם אותם. הקבוצה שלנו, שכללה בני משפחה קרובים, הצליחה לגור כולה, באחד מצריפי המחנה. בתוך הצריף עמדו ארבע מיטות קומותיהם, כל משפחה הסתדרה על אחת המיטות. במחנה, חילקו אוכל בסיסי- לחם ומרק דלוח. נהגנו לעצבן אישה זקנה שהייתה איתנו בחבורה, בצריף. יום אחד שוב ניבלנו את הפה, כדי שהיא תנזוף בנו, אך היא לא הגיבה. ניגשנו אליה קרוב יותר ואז הבנו, שהיא נפטרה. שכבה עם עיניים פתוחות על מיטתה, מכוסה בשמיכה אפורה ונחילי כינים מטיילים עליה. זאת הייתה הפעם הראשונה שראיתי אדם מת פנים אל פנים. הייתי בשוק. אחר כך, ראיתי כבר הרבה גוויות.

אימא שלי חושלה עוד בילדותה, כיתומה מאב וכבוגרת בין אחיותיה, לדאוג בעקשנות בלתי נלאית, לצורכי משפחתה. היא הייתה המנהיגה של החבורה שלנו. היא סידרה שכל הנשים בחבורה שלנו יועסקו בניקוי צריפי המהנדסים הגרמנים, שעבדו שם. זאת הייתה עבודה יותר קלה וגם מקור למזון נוסף. כאשר אימא עוד הייתה רווקה ועבדה בחנות טקסטיל היא הייתה אחראית על

מחלקת התחרה. ספק התחרה היה צעיר וינאי, הוא התאהב באימא וחיזר אחריה במרץ. אימא לא הייתה מעוניינת בו, היא לא רצתה להתחתן עם גוי. היא ידעה שהאיש הזה גר בווינה וזכרה את השם שלו. כשהחזית הסובייטית התקרבה אלינו, אימא החליטה לחפש מקום מסתור עבורנו. במחנה היו שמועות על מה שהגרמנים מתכוונים לעולל לנו, כשהחזית תגיע לאזור. בין השאר הייתה שמועה שהמחנה כולו ממוקש והגרמנים יפוצצו אותו על כל יושביו. אימא רצתה להרחיק אותנו מהמחנה.

בוקר אחד, כשהייתה לבדה באחד מצריפי המהנדסים, הורידה את הכובע הצהוב, יצאה בדרך לא-דרך מאתר העבודה ונסעה ברכבת לווינה לחפש את ספק תחרה. היא כמוכן, לא מצאה אותו ובמזל גדול, הצליחה לחזור אלינו. בדיעבד אני חושב: לא היתה לה כל כתובת, היא לא ידעה מה קרה לאיש, במהלך 20 השנים מאז ראתה אותו... ואם הייתה מוצאת אותו, האם הוא היה מוכן לסכן את חייו ולהחביא 10 יהודים?.. ומה היה קורה אתנו, אם היו תופסים אותה?.. איזו רעיון מטורף זה היה, לצאת כך, אל הבלתי נודע - אבל זאת אימא שלי - המון אומץ והמון פנטזיה. למזל כולנו, ההרפתקה הסתיימה בלי נזקים.

אביב 1945 הביא איתו גם קולות אחרים, קולות של תותחים, ששימחו את לבנו. בוקר אחד, הצעידו את כולנו אל המחנה הגדול של עובדי הכפייה ושבויי המלחמה. השמועות על פיצוץ המחנה התחזקו. הקבוצה שלנו, מצאה מקלט גדול, חפור עמוק באדמה, שם הסתתרנו מהפגזת התותחים. לאחר יומיים של ריכוך ארטילרי, פסקה ההפגזה באחת. שקט מאיים השתרר על כל הסביבה. לאחר מכן, התחלף השקט בקולות ירי מנשק קל, שהלכו והתקרבו. יריות, צרורות ובודדות ואף החלו להגיע צעקות בשפה בלתי מוכרת. כשדלת המקלט נפרצה בבעיטה עזה, עמדו לפנינו שלושה חיילים רוסיים, אוחזים בתני מקלע ומכוונים אותם לעברינו. היה רגע אחד של פחד משתק, אבל מיד לאחריו הבנו: זהו רגע השחרור. ידענו, כי מעכשיו אנחנו בני חורין, אפשר לקום וללכת, לאן שלבנו חפץ.

שעה לאחר שהחיילים פרצו למקלט, קמנו והתחלנו ללכת הביתה. לא ידענו בדיוק, איפה אנחנו, לא ידענו לאן עלינו לפנות, אבל ידענו, שהגיע הזמן ואין להמתין יותר - עלינו לצאת לדרך. חודש שלם ארך מסע התלאות הביתה. ראשיתו עברה עלינו בחזית - בין שריקות הכדורים, ההפגזות והתקפות האווירונים. באחת ההפצצות, זרק אותנו חייל רוסי, על האדמה ושכב עלינו, כדי להגן בגופו על הילדים הקטנים.

כמעט כל הדרך הלכנו ברגל, הכיוון היה בודפשט. לא היינו לבד, הכבישים והדרכים היו מלאים אנשים, שהלכו הביתה. באחד מהימים אימא הגיעה פתאום עם סוס ועגלה. עלינו עליה ונהנינו מהדרך... אחרי כמה שעות הגענו לגשר מעל נהר. עמדה שם שוטרת צבאית רוסיה והיא חרמה לנו את העגלה. הרוסים בסך הכול היו בסדר איתנו, חוץ ממקרי אונס שהיו. אימא לקחה מיד את אחותי ולכלכה את פניה, שמה לה מטפחת כהה על הראש ופרעה את שיערה. והייתה גם ביזה. הרוסים לא הבדילו בין יהודים ללא-יהודים. קשה שלא להבין את המצב שלהם - הם היו בחזית במשך כשנתיים, ראו את הכפרים שלהם, שנשרפו ע"י הנאצים, אלפים מהם נהרגו במהלך הלחימה, כך שחיי אדם היו קלי ערך בשבילם - אז מה זה שוד קטן, או אונס אישה בשבילם...?

בתחילת הדרך, נהגנו לבקש בנימוס, מהכפריים, מקום ללון בו. אך עד מהרה התברר, שהכפריים מפחדים מ"נקמת היהודים" ובקשותינו נעתרו ברצון. אחרי ימים אחדים, הרשינו לעצמנו לפלוש ללא בקשת רשות, לחדרי השינה שלהם, אמרנו להם "אנחנו יהודים, משוחררים ממחנות הריכוז שלכם" - הדלתות נפתחו לפנינו, אל מחסני המזון, אל חדרי השינה והיו כאלה, שציידו אותנו גם במעט בגדים. כך הלכנו מכפר לכפר, חצינו את הגבול להונגריה, בדרכים הומות אדם, שצעדו הביתה.

אנא ספרי/י על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ

(השחרור וחזרתך הביתה, חייך אחרי המלחמה, העפלה/ עליה):

בבודפשט פגשנו לראשונה בני משפחה. הם אימצו אותנו בחום, ראשית האכילו אותנו ואחר כך החלו למנות מה עלה בגורלם של בני המשפחה. מי חי ועל מי לא יודעים דבר. שם נודע לנו, שאבי חי! הוא היה בבודפשט, אחרי שהעיר שוחררה, הוא לקח אליו את סבתי, אימא של אמי ואת בת דודתי הקטנה. בדברצן, בניגוד לבודפשט אפשר היה למצוא מזון. רכבות הנוסעים היו בדרך כלל, עמוסות עד מעל הגג, כי גם על הגג ישבו צעירים אמיצים. אמי שיחדה את נהג הקטר בטבעות הנישואים של הנשים של

הקבוצה והנהגה התיר לנו לשבת בתוך קרון הפחם הפתוח, הצמוד לקטר. לפנות ערב נכנסנו אל קרון הפחם והתמקמנו על גבי ערימת הפחם, שבגלל איכותו הגרועה, שפכו עליו שמן מכונות משומש. רק בבוקר גילינו, עד כמה אנחנו, מלוכלכים מהפחם, מהשמן ומהפיח, שפלטה ארובת הקטר. במהלך הנסיעה, נצמדנו אל הפחם השחור, כדי שגופנו, שהיה מכוסה במעט בגדים שחוקים, לא יהיה חשוף לרוח.

הרכבת עצרה ב"תחנה הגדולה" של דברצן בשעה 5:00 לפנות בוקר. רצינו לרוץ אל הבית, אבל התברר, כי בעיר קיים עדיין עוצר צבאי ואסור לאזרחים לצאת לרחובות, לפני השעה 6:30. כשסוף כל סוף, נפתחו שערי בית התיבות, הסתערנו אל הרחובות המוכרים, בדרך אל ביתנו. פה ושם היו בתים הרוסים – עדות לקרבות שהתנהלו בתוך העיר, חודשים אחדים לפני בואנו. הגענו אל שער העץ הנעול. צלצלנו בפעמון. ידענו, שיש להמתין מספר דקות, עד שאבא ילבש על עצמו בגד כלשהו ועד שיגיע מהדירה שלנו אל השער. שמענו את צעדי, אחר כך הוא צעק מרחוק "מי שם?". נדמה לי, שהיה איזה רעד בקולו. עיני נתמלאו דמעות "זה אנחנו!" צעקנו בכל כוחנו.

בכי חרישי, בכי של שמחה וצער עטף את כולנו וכך עמדנו מחובקים, שעה ארוכה, ליד השער עד שנרגענו והתחלנו להבין, שהמשפחה שלנו שוב מאוחדת. סבתי, התרוצצה כמטורפת בין ארבעה נכדיה ושותי בנותיה וצרחתה את השמות של כל אחד מהשבים, עם מעבר של "הו אלוהים", בין שם לשם. חששתי, שדעתה נטרפה עליה, מרוב אושר.

נכנסנו לחצר, אבא ערם עצים במרכז והדליק מדורה גדולה, עליה חימם עבורנו דוד מים גדול לרחצה. הוא הביא מהבית, קובייה גדולה של סבון כביסה וספוג גס, העמיד אותנו אחד אחד בתוך גיגית של מים מהבילים ובתנועות נמרצות קרצף מעלינו את הפחם, את שרידי הפיח, את הכינים ואת אימי הימים, שעברו עלינו. את בגדינו עמוסי הכינים, זרק אל המדורה וכך נכנסנו אל הבית שלנו, רחוצים למשעי, עירומים וטהורים, כביום בו נולדנו. כמה ימים לאחר שובנו, ביום ההולדת של אחותי, הודיעו ברדיו, על כניעת גרמניה. יצאנו לרחוב, הלכנו, משפחתנו הקטנה, אל הגינה שבחזית המוזיאון העירוני ועמדנו שם יד ביד, כשפעמוני הכנסיות מבשרים את בוא השלום.

אבי כבר ידע, כי כל משפחתו ממזקובשד, הושמדה וכי מרבית יהודי דברצן, לא יחזרו ממחנות ההשמדה. אבא פתח חנות טקסטיל עם שותף, קרוב משפחה ומכיוון שהיה מוכר בשם "ואש" (בהונגרית: ברזל), אימץ לעצמו את השם הזה באופן רשמי. כך הפכתי לואש אנדראש. החנות של אבא פרחתה ושגשגה. למרות זאת, היה ברור לנו, כי הפרק הזה של החיים בהונגריה, הגיע אל קיצו. בהונגריה, למדו הילדים ארבע כיתות בבית ספר יסודי ואחר כך עברו לגימנסיה לשמונה שנות לימוד. כשגורשנו לאוסטריה למדתי בכיתה ג', – כמעט סיימתי את שנת הלימודים. כשחזרנו מאוסטריה, בסוף אפריל 45, הלכתי ללמוד בכיתה ד'. עמדו לרשותי חודשיים וקצת, עד הבחינות של שנת הלימודים. בית הספר היהודי, בו למדתי, נסגר מחוסר תלמידים. למדתי בבית ספר כללי, בו שילבו את הילדים היהודיים המעטים, שחזרו מהשוואה. הורי שכרו לי מורה פרטי, כדי שיעזור לי להשלים את החומר הלימודי, שהפסדתי בחודשי הגירוש. קיבלתי את תעודת הגמר הטובה ביותר, שניתנה לי בכל שנות לימודי. כנראה הנהלת בית הספר החליטה להתנחמד אל הילדים, שהיו במחנות.

בספטמבר 45 נפתחה שנת לימוד חדשה. למדתי בכיתה אחת, עם בן דודי. הייתה לנו שם תקרית אנטישמית קשה, לקראת סוף שנת הלימודים. בין בן-דודי לבין אחד התלמידים ההונגריים היו חילופי דברים שכללו גם קללות נמרצות, מפה לשם הדברים הגיעו לקטטה. המסורת בבתי הספר קבעה, שאם שני תלמידים מנהלים קטטה – אף אחד לא מתערב, שאם עוזרים למישהו זה סימן שהוא פחדן וחלש. אני דווקא לא דאגתי לבן דודי, שהיה נער חזק וקשוח, אך מכה אחת גרמה לו ליפול, הרגליים שלו הסתבכו. אז התערב מורה ושלח את הניצים אל המנהל. אני ליוויתי את בן דודי, שסבל ונאנק מכאבים חזקים ברגליים. המנהל אמר לו "תפסיק עם ההצגות היהודיות שלך". לקחנו אותו לבית החולים והתברר, שרגלו נשברה. חזרנו הביתה והודענו להורים שלבית הספר הזה, אנחנו לא חוזרים. במהלך השנים, עברתי ארבעה בתי ספר שונים ולא למדתי כלום. פשוט, לא רציתי ללמוד.

באחד מימי קיץ 46, היה משעמם לי ולבן דודי והחלטנו להצטרף לתנועת הצופים ההונגרית. בדרך לסניף הצופים, בא לקראתנו בחור צעיר וחייכן, הוא פנה אלינו ושאל למעשינו. מבטי התמקד בסמל, שהיה נעוץ בדש חולצתו. הסמל – מגן-דוד כחול, מוקף בשני זרים ובמרכזו, חבצלת הצופים. שאלתי אותו בהשתאות "מה, יש צופים יהודיים?" תשובתו הייתה חיובית והוא הזמין אותנו לבוא למחרת, לסניף שלהם. לא ידעתי את נפשי מרוב אושר – גם צופים וגם יהודים!! מאותו היום, השתנו חיי.

כפי שהזכרתי, היה לי מורה פרטי, שהיה מבוגר ממני בכמה שנים, הוא היה דתי. כשסיפרתי לו על ה"צופים היהודיים" הוא נזעק: "זה השומר הצעיר", הם לא מאמינים באלוהים. אבל אני לא הייתי מוכן לוותר על האפשרות שלי להצטרף לתנועה של נערים יהודיים. כשבאתי למקום המפגש, שאלתי את המדריך דוגרי: "אתם מאמינים באלוהים?", והוא ענה: "מי שרוצה- מאמין, ומי שלא רוצה- לא מאמין". כל תשובה שהוא היה נותן לי הייתי מקבל - לא רציתי להפסיד את הפעילות בחבורה הזאת, שכללה כבר את רוב חברי - התשובה שלו סיפקה אותי....

אני מציין זאת, כי כן היה לי איזה דיאלוג קצר עם הדת, כשהייתי ילד קטן. כאמור, מרבית יהודי הונגריה היו שייכים לזרם דתי שנקרא 'סטאטוס-קוו': נוהגים ללכת לבית הכנסת ביום שישי בערב, בעיקר מסיבות חברתיות, חוגגים את החגים, אבל בו בזמן, הורי עבדו בשבת, לא שמרו שבת בכלל. בקרבת מקום לבית שלנו הייתה גם קהילה חרדית. השכן שלנו היה הרב של זרם הסטאטוס קוו של העיר. הוא מצא חן בעיניי, היה לו זקן קטן, יפה ומטופח וכשהייתי ילד רציתי להיות כמוהו. אז התחלתי לשמור על מצוות, קצת יותר מהמשפחה - לא להדליק אור בשבת וכד'. בדירה על ידינו היה שכן שהיה דתי ממש, נהג להניח טלית ותפילין כל בוקר. כשהייתי בן 5 או 6 חליתי בדיפטריה בצורה קשה, היה לי חום גבוה מאד והזיתי. ההורים היו אחוזי דאגה. כשחומי ירד קצת והתעוררתי, הדבר הראשון שאמרתי היה "אבא, למה אתה לא מתפלל כמו השכן שלנו?" באותו רגע אבא הוציא מהארון טלית ותפילין נשכחים - והתפלל.

פעמיים בשבוע, התקיימו "פעולות" בקן, בפעולות האלה שמעתי לראשונה על ארץ ישראל החלוצית ועל רצון היהודים, להקים מדינה משלהם. הרעיון קסם לי מייד. למעשה, הפך הקן למרכז חיי - חיינו. שם מצאתי את כל חברי היהודים ויחד בילינו שעות מאושרות. לא ניסיתי להסתיר יותר את יהדותי, התנועה העניקה לי הכרה בעם, שאני שייך אליו ושאני גאה להיות חלק ממנו. גם אחותי הצטרפה בעקבותיי לשומר הצעיר. כדי להפוך לאדם "פרודוקטיבי", התחלתי ללמוד מסגרות, בבית ספר מקצועי.

הורי תמכו בהתחברותי לתנועה. הם אפילו הצטרפו ל" חוג בורוכוב" - קבוצת מבוגרים שהיו קשורים לפעילות השומר הצעיר. אבא שלי, היה אדם מופלא. הערצתי אותו מאז ילדותי ועד היום, 25 שנים אחרי שהוא נפטר, אני נזכר באצילות נפשו, נועם הליכותיו ובאישיותו ההוגנת. הוא תמך בנו, ליווה אותנו, היה פתוח לרעיונות חדשים ולאופן, שבו בחרנו לחיות את חיינו. עד היום, אני מתגעגע לשיחות שהיו לי איתו. בשנות הארבעים המאוחרות, החל בהונגריה, תהליך של התחזקות המפלגה הקומוניסטית, עד שב-1948, הפכה למפלגת השלטון. אנחנו, חברי התנועה, היינו שמאלניים מאד, אם כי אני אישית, הסתייגתי מהסמנטיקה הקומוניסטית - היא לא נשמעה לי מזויפת ושיקרית.

לקראת עלייתי לארץ, רציתי לאמץ לי שם עברי וכך חזרתי אל השם היהודי שניתן לי ביום בריתי: בנימין, גם לגבי שם המשפחה לא היו לי היסוסים, תרגמתי את המלה "ואש" (ברזל) לעברית ובחרתי בשם "בנימין ברזילי". בסוף 1948, סגרה הממשלה הקומוניסטית את גבולות המדינה - אין יוצא ואין בא. הנהגת התנועה הבינה, שזו הזדמנות אחרונה להעלות לארץ את חברי התנועה. אנשי ההנהגה הותיקים, שהיו מאומנים בהברחת אלפי אנשים לרומניה, בתקופת השלטון הנאצי, הכינו תוכנית מסודרת להברחתנו מהונגריה.

באביב 1949, כמו כל שנה, הודיעו לנו, על עריכת טיול פסח. חג הפסחא הנוצרי, חפץ לחג הפסח שלנו, כך שה"מדינה הייתה סגורה" למשך כמה ימים. נסענו ברכבת, לנקודת המוצא של הטיול, שהייתה באזור הגבול הצ'כוסלובקי. מרכז השכבה אסף אותנו והודיע לנו, כי "הטיול הזה, אינו טיול פסח רגיל - אלא עלייה לארץ ישראל. מי שמרגיש, שאינו יכול לעזוב את הוריו, רשאי לחזור הביתה, אך מי שחש, שהוריו יבינו את בריחתו, מוזמן להמשיך אל הגבול, בהדרכת מברייח גבולות מקצועי. לפני הטיול אימא שלי (שכאמור הייתה בחוג בורוכוב וידעה על התכניות) התעקשה שאקח איתי כל מיני דברים שנראו לי מיותרים לגמרי, בשביל טיול של כמה ימים. הורי נשארו בדברצן, כדי להודיע להורי החניכים, שהבנים שלהם, יצאו לדרך לעליה. מיד לאחר ההודעה, עלו על רכבת ועזבו גם הם את הונגריה. פגשתי אותם במהלך העלייה והם הגיעו לארץ באותה האוניה, בה הגעתי גם אני.

חציית הגבול החלה בכניסה לפלג מים קר כקרח, שבמקומות העמוקים הגיע לנו עד החזה. חילקו לנו 'בוטטות' של כסף, שמסרנו למבריחים, אחרי חציית הגבול. בצ'כוסלובקיה, המתונו לנו משאיות, שהובילו אותנו לפרברי ברטיסלאבה שם שהינו כשבועיים.

מברטיסלאבה נסענו לווינה, שם פגשתי גם את אחותי, לכמה ימים. התחנה הבאה הייתה זלצבורג. משם נסענו ברכבת לטראני, עיירה ליד עיר הנמל בארי בדרום איטליה. זאת הייתה הפעם הראשונה בחיי, שראיתי ים.

בסוף יוני 1949, עלינו על אונייה ישראלית, בשם "עצמאות". האונייה עגנה, ב-7.7.1949 בנמל חיפה. ירדנו אל הרציף, על גבינו תרמילי טיול-הפסח מהבית, – לא, לא נישקתי את האדמה, אבל הייתי נרגש מאד.

נא ספרי/ על חיך בארץ

(תחושותיך בעת עלייתך ארצה, פעילותך הציבורית או התרבותית, המשפחה שהקמת, המסר שברצונך להעביר לדורות הבאים):

עברתי עם כל חברי, לחברת נוער בקיבוץ כפר מנחם. עבדנו חצי יום ולמדנו חצי יום. המגורים היו משותפים לבנים ובנות. הקיבוץ מינה שני מדריכים-מורים מחבריו ומטפלת שדאגה לצרכי היום-יום. לא ידענו לדבר עברית וראשית כל היה עלינו לרכוש את השפה. היינו חבר'ה טובים, נחשבנו לקבוצה איכותית. לאחר חצי שנה, החלטנו שאנחנו לא מדברים ולא קוראים יותר הונגרית. זו הייתה החלטה אמיצה מצד חבר'ה צעירים אינטליגנטים, שקריאת ספרים, הייתה חלק חשוב בחוויה התרבותית שלהם. הלימודים החלו מהרמה הבסיסית ביותר של רכישת השפה. כמו כן, היינו צריכים להשלים פערים של הרבה שנות לימוד. בהתחלה דיברנו עברית קלוקלת, אבל תוך שנה-שנה וחצי כבר דיברנו בסדר. היינו שם שנתיים מאושרות.

ההורים שלי הגיעו איכשהו לירושלים ויחד עם אחות אמי, פתחו חנות ירקות במושבה הגרמנית. שם חיו את חייהם. אני חושב על זה שההורים שלי, שהיו אנשים אמידיים ובעלי מעמד בהונגריה, נאלצו בארץ לגור בבית ערבי נטוש ולעבוד קשה מאד. אבי היה קם כל בוקר עם שחר, נוסע לשוק ומסיים את עבודתו מאוחר בערב. למרות הירידה ברמת חייהם ומעמדם - הם מעולם לא התלוננו. הם היו מאושרים בחלקם. אבא שלי היה איש ישר, הגון, ליברלי, קיבל את חיינו בשמחה ובהשלמה. כשהבאתי את אשתי להורי בפעם הראשונה היא אמרה לי, "הם אנשים אצילים".

הייתה הסכמה בין חברי שאנחנו נקים קיבוץ חדש. רוב חברות הנוער הדומות לנו הגיעו לקיבוצים קיימים כהשלמה. קרוב לכפר מנחם נמצא קיבוץ נחשון. חברי נחשון השקיעו מאמצים אדירים, כדי שאנחנו נצטרף אליהם כהשלמה. הם ארגנו לנו טיולים ופעילויות כדי לתת לנו מוטיבציה להצטרף אליהם, אבל אנחנו בשלנו - רצינו להקים קיבוץ חדש.

היינו בני 18, לקראת סיום חברת הנוער, וידענו שעוד כחצי שנה נתגייס. שלחנו משלחת לחייקה גרוסמן, מזכירת הקיבוץ הארצי (המוסד העליון של קיבוצי השומר הצעיר), דרשנו להקים קיבוץ חדש. חייקה אמרה אז בהתרגשות, "הייתה אצלי משלחת מקן ורשה" – אמירה שנחשבה כמחמאה גדולה ביותר לחברתנו. המאמץ השתלם. בקיץ הודיעו לנו שנעלה להתיישבות חדשה. הגיעו אלינו לכפר מנחם חניכים מ-3 קנים עירוניים של השומר הצעיר בארץ, בסה"כ עוד כ-60 חברים. קראנו לעצמנו גרעין להב, וזאת מכיוון שהיינו שייכים לשכבת 'להבות' (כל שכבה נקראה ע"ש קיבוץ שנוסד ע"י חניכי תנועת השוב"צ בארץ).

התגייסנו לצבא כגרעין נח"ל, בשני מחזורים. בתום הטירונות, כל גרעין היה צריך לשלוח 10% מחבריו לתפקידים פיקודיים בצבא ועוד 10% להדרכה בתנועה בערים. אני נבחרתי לצאת להדרכה, משום מה, ראו בי מועמד מתאים להדרכת חניכים. עוד בקיבוץ כפר מנחם, הדרכתי שכבת גיל צעירה מאיתנו. הציבו אותי להדריך בקן חולון. קיבלתי חבורה של ילידי הארץ פראי אדם... הייתי בסך הכול שנתיים בארץ, העברית שלי עוד לא הייתה מושלמת... בכל מקרה, הצלחתי להשתלט גם על החומר העיוני וגם על "חבורת הפראים".

בשנת 1952 הוחלט בין הסוכנות היהודית לבין מזכירות הקיבוץ הארצי, שהגרעין שלנו יעלה להתיישבות. בהתחלה ייעדו לנו מקום ליד קיבוץ דן – מקום נח ויפה לכל הדעות, אבל אנחנו אמרנו, שאנחנו רוצים להקים קיבוץ בנגב. קבעו לנו מקום על לגבל ירדן, כ-6 ק"מ מזרחה מקיבוץ דביר. הגבול היה פרוש מולנו, והשדות שלנו עובדו עד קו הגבול ממש. ירדן הייתה אז מדינה עוינת מאד. נסעתי לקיבוץ החדש, ליום העלייה על הקרקע. אני לא חושב שאי פעם קרה לי דבר יותר משמעותי מההקמה והחיים בקיבוץ שלי, החדש. זאת הייתה התגשמות חלום חיי.

אבל היה עלי להמשיך בהדרכה. אחרי שנה ההנהגה הראשית ביקשה שאעבור לקן רמת גן. קיבלתי גדוד מאד שהדריך אותו לפני זוג מבית קמה. הגדוד היה באמת גדול וביקשתי מההנהגה הראשית, לצרף אלי מדריכה. למדריכה קראו דליה, היא

הגיעה מקיבוץ סאסא. היינו צוות טוב מאד והדרכנו בהצלחה. באיזשהו שלב זה הפך להיות יותר משותפות בהדרכה.... התאהבנו והחלטנו על חיים משותפים, לכשנסיים את ההדרכה. היה לי ברור, שאנחנו נחיה בקיבוץ להב. למזלי, דליה קיבלה את רצוני בחפץ לב.

הגעתי לקיבוץ כמה חודשים לאחר הקמתו, בסיום ההדרכה. עבדתי בצאן. הייתי מסור מאד לעבודה, ערכנו ניסויים מדעיים, לשיפור הענף ונהייתי מאד מהיציאה למרעה, מעונת ההמלטות, מעונת הגז. ביליתי בדיר שעות רבות של היום ולפעמים גם בלילה. דליה סיימה את ההדרכה, שנה אחרי והגיעה ללהב. אז החלו חיינו המשותפים. היינו מאד מסורים – אחד לשני, לקיבוץ לרעינות, שנראו אז נשגבים. היינו מאד אידיאליסטים. הייתה בינינו הבנה גדולה מאד ומתמיד, ועד היום- 60 שנה אחרי זה.

התחתנו בקיבוץ יחד עם עוד 5 זוגות, בטקס חילוני יפה ומכובד. באו כל בני המשפחות שלנו והייתה חגיגה גדולה ועליזה. כעבור כמה חודשים, נערכה חתונה רשמית, ברבנות בבאר שבע עם המשפח המצומצמת. הסבא של דליה, שהיה איש דתי, היה מאד נרגש בחתונה, זו הייתה נכדתו הראשונה שהתחתנה. אבל, זה לא הספיק... הורי דליה הרגישו חובה לשתף גם את החברים שלהם בשמחה וערכו עוד 3 מפגשים חגיגיים בביתם.

בשנת 1957 נולדה בתנו הבכורה עידית, כנהוג אז בקיבוצים, היא עברה ישר לבית התינוקות והופקדה בידיה של מטפלת מנוסה, עפ"י עקרונות החינוך המשותף. בבית התינוקות היו עוד 5 תינוקות. הניתוק מהילדה למשך כל היום, היה קשה מאד עבור דליה. היא פשוט לא הייתה מסוגלת לחיות במצב הזה. לי היה טוב מאד בקיבוץ, אבל הבנתי, שאני חייב להתחשב בסבל של דליה, וכעבור תקופה החלטנו יחד לעזוב את חיי הקיבוץ.

עברנו לבאר שבע. עבדתי בעבודות שונות עד שהגעתי לסוכנות היהודית, למחלקה להתיישבות. מלאתי תפקיד של רכז ביצוע במח' ההדרכה החקלאית בה עבדו מדריכים מטעם הסוכנות ונתנו הדרכה חקלאית למושביניקים החדשים בסביבה. אהבתי את העבודה, היא עניינה אותי ולפי המחמאות שקיבלתי, עשיתי אותה טוב. קנינו בבאר שבע דירה קטנה - עם חדר ילדים צמוד...

אחרי כשנתיים באחד הביקורים שלנו בתל אביב, נפגשנו עם זוג חברים של דליה, שהיו עוזבי קיבוץ סאסא. בין היתר, אמרתי לאותו חבר, שעסק בבניית תפאורות לתיאטרונים - כמה אני אוהב הצגות. הוא היה מומחה, בנושא בניית תפאורות, התיאטרונים היו באים להתייעץ איתו, בשאלות טכניות והוא הפך לשם דבר בעולם התיאטרון. הוא הבטיח, שינסה למצוא לי עיסוק בתחום התיאטרון. הוא הצליח! הוצע לי לבדוק אפשרות, להיות מנהל הצגה בתיאטרון חיפה. באתי לשם ל-3 ימים לבדוק אם תמצא התאמה בינינו. יעקב יסעור היה אז המנכ"ל התיאטרון ויוסף מילוא שימש מנהל אמנותי. אחרי ימי הניסוי, נקראתי למשרד המנכ"ל, מילוא רבץ על ספה, שהייתה בחדר ויסעור שאל אותי, אם אני חושב שאני מסוגל למלא תפקיד של מנהל ההצגה. עניתי לו בחיוב, כי האמנתי שאני מתאים לתפקיד הזה. הוא אומר לי שיודיעו לי על החלטתם. כעבור חודש, כשלא קיבלתי כל תשובה, שאלתי את החבר שלי אם הוא יודע מה קורה? יום לאחר מכן קיבלתי מברק מיסעור, ובו 4 מלים "לא נמצאת מתאים לתפקיד". כמובן, שזה חרה לי.

חברי לא זנח אותי ולאחר מספר ימים הוזמנתי לראיון בתיאטרון הקאמרי. בתחילת שנות ה-60 יעקב אגמון היה מנכ"ל תיאטרון הקאמרי והציל אותנו מפשיטת-רגל. הוא היה בעברו חבר השומר הצעיר. הוא צירף אליו קבוצת אנשים, שהכיר ושסמך על יכולתם לפתח עבודה יעילה במשותף. אכן, ההנהלה הטכנית והכספית של הקאמרי בשנות ה-60, הייתה קבוצה מגובשת של אנשים מוכשרים, שעבדו בשיתוף פעולה מלא. שלא במקרה, כולם היו בעבר, חברי השומר הצעיר, את חלקם הכרתי מעבודתי כמדריך.

נפגשתי עם גזבר הקאמרי ותוך שעה וחצי סגרנו את העניין. התחלתי לעבוד בתור מנהל מכירות של הקאמרי. הייתי ממונה על כל מערך מכירת הכרטיסים, שכלל את עבודת הקופה, שיווק כרטיסים לועדי עובדים וקביעת לוח הצגות מחוץ לת"א. עברנו לגור בשכונת מעוז אביב, שהייתה אז שכונה של אנשי צבא קבע. השכונה הייתה חממה לגידול ילדים, מוקף מדשאות, בלי כבישים ובסביבת אנשים נעימים - זה היה נהדר. זמן קצר לאחר תחילת עבודתי כמנהל מכירות התחלתי לעבוד גם כמנהל הצגה, כדי לעמוד בהוצאות הבית ולשלם את המשכנתא הכבדה. הייתי עובד מ-7:30 בבוקר עד הערב, לפעמים עד 3:00 בבוקר. עבדתי קשה, ואהבתי כל רגע. באותה תקופה העלו בתיאטרון את המחזמר 'שלמה המלך ושלמי הסנדלר' בתרגומו של נתן אלתרמן, אני ניהלתי את ההצגה. תפקידי היה לפקח על התנהלות ההצגה, על קיום מדויק של הוראות הבימוי ומתן הוראות לתחילת ההגה,

פתיחת וסגירת מסך, אפקטים קוליים וכו'. ערב ערב עמדתי בתא מנהל ההצגה, כשנתן אלתרמן עומד לצידי ומסתכל בריכוז רב, על הקהל והבמה... כמובן, היו גם שיחות קלות בינינו.

אחרי 6 שנים בקאמרי רציתי להתקדם ולא ראיתי לכך אפשרות במסגרת התיאטרון הקאמרי. שנה וחצי ניהלתי את 'החמאם' ביפו, שהייתה אז במה סאטירית מצליחה מאד עם דן בן אמוץ וחיים חפר. העלינו אז את 'המגילע', מחזה ע"פ שירי איציק מאנגער. מייק בורשטיין והוריו היו בין שחקני ההצגה, וזאת הייתה פיצוי ללשון האידיש הדחוייה וגם הצלחה ענקית בקהל.

אחרי כשנה המשטרה דרשה תיקוני בטיחות במבנה הישן של החמאם, והעסק נסגר, כי בעלי המקום לא היו מוכנים להשקיע את הסכומים הנדרשים.

קבוצה של שחקנים צעירים הקימה אז, תיאטרון חדשני ושונה. המקימים היו עודד קוטלר, אמנון מסקין ומיקי כפיר. הם ביקשו ממני לנהל את התיאטרון וכך נולדה "במת השחקנים", זה היה תיאטרון חדשן, מהפכני, שזכה להצלחה גדולה. בין השאר העלנו את "מלקולם הקטן ומלחמתו בסריסים". את "סיפו אוריה", את "טלמכוס קיי" ועוד. תוך כדי כך, פרצה מלחמת ששת הימים, אני גויסתי למילואים. כשהשתחררתי התברר, ש"במת השחקנים", שלא קיבלה כל תמיכה מוסדית, נמצאת במצב כלכלי קשה. למייסדים נמאס ממסע ה"שנור" שניהלו במשך השנה עם תוצאות עלובות ועודד קוטלר שבר את הכלים. הוא נענה להצעת מנכ"ל הקאמרי לצרף את "במת השחקנים" - כבמה קטנה של הקאמרי.

למרות, שהציעו לי לחזור אתם לקאמרי, ידעתי שלא מחכה לי שם שום עיסוק מעניין. ארגנתי שיידעו את תיאטרון חיפה, שאני פנוי והזמנתי מייד, למלא תפקיד של מנהל אדמיניסטרטיבי. עברתי לשם עם משפחתי. אחרי שנה באו אלי אנשי "במת השחקנים", מאכזבים מהחיבור לקאמרי וביקשו שאחזור לתל אביב ונתחיל מהתחלה את התיאטרון הצעיר. במקום זאת, אני שכנעתי אותם לעבור לתיאטרון חיפה - וזה הצליח.

כאן החלה תקופה יוצאת מן הכלל בחיפה, עם חברי מ"במת השחקנים". עבדתי באווירה נעימה של אנשים ויצירה, במשך כחמש שנים. אחרי זה עודד קוטלר חזר לתל אביב, ניהול התיאטרון נמסר לאדם, שלא התאים לתפקיד והחלה אירה של התרופפות ושקיעה אמנותית. סביבת העבודה הפכה לבלתי נעימה יותר ויותר. עבדתי בחיפה, שבע שנים ואז קיבלתי טלפון ממנכ"ל הקאמרי אורי עופר, שהציע לי לעבוד בקאמרי, כמנהל אדמיניסטרטיבי. הוא אמר זאת, בסגנון המיוחד שלו - "זה לא בוער, אבל בוא ניפגש מחר". באתי למחרת, בשבת לביתו וחתמנו הסכם התקשרות, על המקום.

התיאטרון הקאמרי התנהל בדיוק כפי שאני חשבתי, שתיאטרון צריך להתנהל. בתכנון מוקדם, בארגון מסודר, בהקפדה על כל פרט קטן. אם למשל, בערב, בהצגה הייתה תקלה עם בפנס תאורה - בבוקר נערכה ישיבה, מה גרם לתקלה ומה צריך לעשות, כדי שזה לא יקרה שוב. נהייתי מאד מהעבודה. זאת הייתה עבודה יצירתית עם חבורת אנשים נהדרת. צריך הרבה יצירתיות כדי לעמוד גם בדרישות התקציב, שהיה בשליטתי המלאה וגם במאווייהם של האמנים. מערכת היחסים שלי עם המנכ"ל התנהלה בלויאליות מוחלטת, ראינו את כל הדברים עין בעין וקיבלנו את כל ההחלטות החשובות במשותף.

פגשתי אז הרבה אמנים, גם מהארץ וגם מחוץ לארץ. נהגתי לנסוע הרבה לחו"ל, בעיקר ללונדון, לראות הצגות, לפגוש במאים, ציירי תפאורה... היינו אורחים קבועים בפסטיבל אדינבורו. יותר מהכול, נהייתי לעבוד עם חנוך לוין שהיה חבר אמיתי ואיש הגון ומיוחד מאד. 12 שנים עבדתי בקאמרי, בתחילה גרנו בהרצלייה ולאחר מכן עברנו לתל אביב לדירה בה אנו גרים עד היום.

בתי עדית התחתנה ויש לה בן ושתי בנות. בני רוני למד משחק בבית צבי, ניסה את מזלו כשחקן ודי מהר הבין, שהמקצוע הזה, שלא תמיד מקפיד על כבוד האדם, אינו בשבילו. מכיוון שהוא מאד מוזיקלי, הוא השתתף בקורס תקשורת והחל לעבוד בקול ישראל. הוא החזיר את הכבוד הראוי לשם משפחתנו ושינה את שמו לשם משפחתו המקורי של אבי - ורטהיימר. חבל שאבי, שנפטר ב-1988, לא זכה לשמוע. הוא נשוי ויש לו שני בנים.

12 שנים עבדתי בקאמרי וחשבתי שזה מספיק. אני מאמין, שאחרי תקופה כזאת, בתפקיד מרכזי, "אתה נמאס עליהם והם נמאסים עליך". מנכ"ל הבימה הציע לי לעבור לעבוד שם. עבדתי במשך 4 שנים בהבימה, כמנהל אדמיניסטרטיבי. המתחים

בתיאטרון הזה גדולים מאד, בין וועדי השחקנים, העובדים והנהלת התיאטרון. אני לא אדם, שקל לו לנהל מריבות וקונפליקטים שהיו לעתים בלתי נסבלים. היה לי שם קשה ומתסכל מאד.

חברי אורי עופר, שסיים את כהונתו כמנכ"ל הקאמרי, היה עסוק בבניית "המשכן לאומנויות הבמה" ושמחתי מאד, כשהוא הציע לי להיות שם סמנכ"ל. עבדתי במשכן, 12 שנים נפלאות. במשכן היה מגוון גדול מאד של תחומי אמנות – אופרה, מחול, מוסיקה, להקות מהעולם. הייתי שוב במרכז העשייה ובניהול מעשי של המוסד.

יצאתי לפנסיה בגיל 74. לא היו לי חששות משנות הפנסיה, או מזה שאהיה חסר תעסוקה. עובדה - אני ממלא את עיתותי בצורה יוצאת מן הכלל. אני עוסק היום בעיקר בצילום ועריכת וידאו. לאחרונה צילמתי וערכתי סרט על פעילות תנועות הנוער והמחותרות בהונגריה בהצלת יהודים בשנות השואה, עבור "המוזיאון ללוחם היהודי במלחמת העולם השנייה". אני מאד נהנה מעיסוקי זה. בנוסף, אני כותב ספר נהלים עבור האופרה הישראלית, הולך כל בוקר למכון כושר נוסע הרבה לחו"ל, לארצות, שלא תמיד נמצאות על מפת התיירות ומרגיש את עצמי פרודוקטיבי לחלוטין.

היחסים עם אשתי, משפחות בני, נכדי הם נפלאים. יש הערכה הדדית בין כולנו ואין לי היום תענוג יותר גדול, מאשר לבלות בחברתם.

המסר שלי הוא: עשייה. לא לפחד מהקשיים - לעשות! תמיד יש המון "תירוצים", למה להימנע מעשייה. אם אני נקלע למצב בלתי רצוי עבורי, אני מפעיל את כל יכולותי, כדי לברר לעצמי - מה אני צריך לעשות אחרת, כדי לשנות את המצב הזה. ואני עושה!

ראיון: שושנה נתיב, תל-אביב, אוקטובר 2013